

СТАН І ПРОБЛЕМИ РИНКУ СОНЯШНИКУ ТА ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ

І.В.Юревич

На межі другого і третього тисячоліття соняшник виступає як одна з головних олійно-білкових культур світового землеробства, як культура, що складає на рівні з зерновими й буряками, основу аграрної економіки України, а також є важливим високопродуктивним джерелом для продукції тваринництва. Крім того, для України соняшник є стратегічною культурою, оскільки експорт насіння соняшнику — одне з головних джерел валютних надходжень держави. За даними світової статистики у світі щорічно виробляють близько 24,5 млн. тонн насіння соняшнику. Україні в структурі світового виробництва насіння соняшнику належить біля 10%.

Розглядаючи тенденції розвитку і стану ринку соняшнику, особливу увагу необхідно звернути на те, що на внутрішньому і світовому ринках насіння соняшнику і продуктів його переробки представляють конкурентноспроможну продукцію, яка користується попитом [1].

Основні посіви соняшнику сконцентровані в країнах Європи, Азії, Південній і Північній Америці. За даними “Oilseed: World Markets and Trade” (2001), основними країнами — виробниками насіння соняшнику на початку ХХ століття є Аргентина, Росія, Україна, Франція, США, Китай, Індія, Іспанія, Румунія, Туреччина та інші. У 2000 році на світовий ринок надійшло 3,31 млн. тонн насіння соняшнику, 2,61 млн. тонн шроту, 3,1 млн. тонн соняшникової олії — це був рекордний рік по збору врожаю соняшнику. Основними країнами-імпортерами є Туреччина, Іспанія, Голландія, Бельгія, Німеччина, Португалія, Італія (вони імпортують близько 84 % від світового обсягу соняшника). У 2000 році в світі було вироблено 8,49 млн. тонн соняшникової олії — основної продукції переробки насіння соняшнику, з неї експортовано 3,09 млн. тонн, а решта була використана в країнах-виробниках. Необхідно звернути увагу, що особливим попитом на світовому і внутрішньому ринках користується соняшниковий шрот, який за обсягами експорту займає третє місце після соєвого і ріпакового. Його експортували країни Америки (Аргентина),

Європи (Україна, Голландія, Бельгія), а імпортували — Великобританія, Франція, Данія, Італія та інші. Промислово розвинуті країни імпортували близько 70% соняшникового шроту, країни, що розвиваються, — 23%, а з перехідною економікою — близько 7%.

Ціни на світовому ринку насіння соняшнику у 2000/2001 маркетинговому році знизилися (завдяки багатому врожаю соняшнику в 2000 році), але в 2001/2002 маркетинговому році відбувся їх глобальний зріст на олію (завдяки прогнозам розвитку дефіциту олії соняшнику на зовнішній ринках). В 2000/2001 маркетинговому році ціни на насіння соняшнику становили на біржах США 168 дол. за тону, Роттердаму — 214 дол., соняшниковий шрот відповідно — 83 і 102, соняшкову олію — 365 і 413 дол. за тону. В 2001/2002 м. р. світова ціна на насіння соняшнику коливалась від 308 до 340 дол. за тону, соняшкову олію — від 542 до 660 дол., а соняшниковий шрот гранульований (37-38%) — 102-110 дол. за тону (електронний інформаційний бюлетень компанії “ПроАгро”).

Кон'юнктура ціни має стрибкоподібний характер: як тільки ціна починає зростати, товарні запаси закінчуються, і навпаки — з'явилися товарні запаси і ціна одразу знижується. За зведеними даними по Україні закупівельні ціни на насіння соняшнику станом на 01.10.2001 р. становили в середньому 950 грн. за тону, станом на 30.10.2002 р.: мінімальна — 730 грн., максимальна — 920 грн. Неаби яке значення на цей факт вплинула політика вітчизняний переробників, які залишилися монополістами на соняшкову сировину завдяки введенню експортного мита.

Серед факторів, які впливають на світові ціни на соняшник та соняшкову олію, є один головний: зменшення виробництва і переробки таких взаємопов'язаних видів олійних як соняшник і ріпак, а також недостатнє виробництво пальмової олії. До понижуючих факторів світового ринку відносять збільшення виробництва і переробки сої, послаблення попиту на соняшник і соняшкову олію, та поживлення попиту на інші види олій. Так, протягом другої половини 2001 року в Україну було імпортовано 53,8 тис. тонн пальмової олії на загальну суму 18,9 млн. грн. при середній митній вартості ввезеної олії 350 дол. за тону. Порівнюючи цю ціну з ціною на соняшкову олію на внутрішньому ринку України (575-580 дол. за тону), є очевидною вся перспектива імпорту пальмової олії.

За прогнозними даними Міністерство аграрної політики повідомляє про зниження виробництва соняшнику в 2002 році в Україні до 2 млн. тонн, тобто на 9% в порівнянні з попереднім роком. Мінагрополітики пояснює скорочення виробництва планами товаровиробників знизити посівні площі під соняшником. Останнє пов'язане з необхідністю оптимального наукового обґрунтування насичення соняшником сівозмін з урахуванням місцевих агротехнічних умов і доведення по Україні його посівних площ до 1,6 – 1,7 млн. га, бо їх перевищення призводить до виснаження ґрунту, внаслідок чого знижуються урожайність не тільки соняшнику, а й інших сільськогосподарських культур [2]. Але, ми вважаємо, що найближчим часом не відбудеться швидкого зменшення посівних площ, так як соняшник залишається привабливою культурою для суб'єктів господарювання.

За даним власного моніторингу цін компаній “ПроАгро”, внутрішні закупівельні ціни на насіння соняшнику переробних підприємств в середньому знаходяться на рівні 1375-1410 грн. за тонну з урахуванням ПДВ. Ціни реалізації сирої соняшникової олії великими вітчизняними олійноекстраційними заводами складають в середньому 3100-3400 грн. за тонну (з ПДВ). Експортні ціни на нерафіновану соняшникову олію фіксуються на рівні 540-575 дол. за тонну. Розглянемо експорт соняшнику і продукції його переробки в Україні за останні два маркетингові роки (табл. 1).

Враховуючи наведені данні, можна зробити висновок, що обсяги поставок насіння соняшнику, соняшникового шроту, а особливо соняшникової олії, за аналізованій період збільшились. Це пов'язано з підвищеним попитом на неї зі сторони світового ринку. За даними електронного інформаційного бюлетеня компанії “ПроАгро”, рейтинг українських експортерів соняшнику в 2001 році можна представити наступним чином: Х категорія – “Агроекспорт”; VII – “Нібулон”; III – “Унікум Грейн”; II – “Дніпропетровська торгівельно-промислова асоціація”, “Астарта”, “Агрофонд”, “Вавілон”; I – “Трансагро”, “Майна”, “Юпекс-Маркет ЛТД”, “Гедонія”, “Либідь”. Рейтинг українських експортерів соняшникової олії в 2001 році представляє собою наступне: IX категорія – “АТ Каргилл”; VIII – ТД “Артос”, Дніпропетровський ОЕЗ; VI – Одеський ОЖК; V – “Союз-Віктан”; IV – “Азовські масла”, “Уккагроекспорт”; III – ТД “Троїцькій

ОВЗ”, Київський маргариновий завод; П – “Грата”, “Оріон Агро” (категорія відповідає оцінці обсягу відвантажень, а рейтинг виконано за оцінками торговельних кіл). Необхідно зазначити, що експорт соняшнику відбувався в основні країни-покупці: Нідерланди, Португалію, Грецію, а соняшникової олії – в Швейцарію, Росію, Алжир, Польщу, Литву та інші країни.

Таблиця 1

**Експорт соняшнику та продукції його переробки в Україні
в 1999/2000 – 2001/2002 м.р., тис. т**

Період	Насіння соняшнику	Соняшникова олія	Соняшниковий шрот
10-12.1999	78,2	87,8	115,9
01.2000.	32,1	29,4	26,3
02.2000	50,6	50,3	30,4
03.2000	39,4	36,2	34,4
04.2000	51,0	30,6	25,9
05.2000	31,6	28,5	26,2
06.2000	61,7	51,3	25,3
07.2000	38,7	52,6	25,8
08.2000	18,7	40,2	10,9
09.2000	23,8	42,8	25,8
1999/2000	425,8	449,7	346,9
10.2000	56,2	56,0	38,5
11.2000	172,8	75,1	50,0
12.2000	257,1	90,4	50,9
01.2001	116,1	61,1	51,7
02.2001	104,9	63,5	36,3
03.2001	157,2	51,4	45,8
04.2001	86,2	28,1	31,6
05.2001	24,6	22,1	23,6
06.2001	29,3	37,8	34,3
07.2001	1,7	35,2	1,5
08.2001	10,5	22,9	12,3
09.2001	0,3	15,5	3,2
2000/2001	1017,3	559,1	379,7
10.2001	21,0	49,4	7,1
2001/2002	21,0	49,4	7,1

В Україні соняшник вирощують у господарствах 19 областей і Криму. Основне виробництво насіння соняшнику розміщене в Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Одеській, Харківській, Кіровоградській і Миколаївській областях, в цих областях в 2001 році було одержано понад 80% валового збору. Потужності олійноекстраційних заводів України в 2001 році перевищували валовий збір вітчизняного соняшнику і досягали 2,5 млн. тонн, а фактично на підприємства потрапляло значно менша частина продукції, інша перероблялась в самих господарствах та експортувалась. Звісно, експортування готової продукції, а не сировини, є більш вигідним для України, але для цього необхідно щоб соняшникова олія відповідала певним світовим стандартам якості.

В Україні останнім часом прийнято ряд законодавчих актів, якими передбачено сприяння відродження і розвитку світового і вітчизняного ринків соняшнику та продуктів їх переробки, а також забезпечення ефективного функціонування оліє-жирового підкомплексу. Національною програмою розвитку АПК та соціального відродження села на 1999 — 2010 рр. передбачалося здійснення заходів за програмою поетапного створення функціонального ринку олійних культур та олії, які полягають у застосуванні інтенсивних технологій їх вирощування на площі — 1700 тис. га (табл. 2).

Таблиця 2

Основні прогностичні показники розвитку соняшнику та продукції його переробки в Україні

Показники	2005 р.	2010 р.
Виробництво олійних культур, тис. т	2850	2900
в т.ч. соняшнику (по всім категоріям господарств)	2400	2400
з них – господарства суспільного сектора	2120	2090
• господарства приватного сектора	280	310
з них фермерські	114	210
Виробництво олії, тис. т	650	770
Виробництво гібридного насіння соняшнику, тис. т	9	10

Як бачимо, планується збільшення виробництва соняшника в господарствах приватного сектора на 10,7%. Передбачається до 2010 року з 2,9 млн. тонн насіння олійних культур використати на насінневі цілі 20 тис. тонн, переробити на вітчизняних підприємствах 2 млн. 330 тонн, що дасть змогу повністю задовольнити потреби держави у продукції олійно-жирової промисловості, збільшити виробництво олії до 770 тис. тонн., а експорт довести до 350 тис. тонн. Також передбачається виробити 9 тис. тонн гібридного насіння соняшнику для посіву в 2005 році на площі 1 млн. га та довести виробництво до 10 тис. тонн в 2010 році.

Протягом 1999-2001 рр.. створювались економічні передумови для стимулювання переробки насіння олійних культур на вітчизняних підприємствах. Спочатку було встановлено експортне мито на соняшник у межах 23%. А 11 липня 2001 року вступив в дію Закон України № 2555-III від 21.07.2001 року "Про внесення змін до деяких законів України", згідно якого ставку експортного мита зменшено до 17% і заборонено вивіз насіння соняшнику, як давальницької сировини. Перша реакція щодо прийняття Закону — різке падіння експорту. Однак, в останньому сезоні експорт соняшникової олії не завжди був вигідним за продаж на внутрішньому ринку. Завдяки цьому знизилась внутрішня ціна на олію, бо збільшилась пропозиція олії на внутрішньому ринку України.

Виходячи з вищенаведеного, для ефективного функціонування ринку соняшнику та продуктів його переробки (як в Україні так, і Миколаївській області), доцільно підвищити урожайність і якість насіння, економічну ефективність його виробництва, конкурентоспроможність насіння, олії і шроту на внутрішньому та світових ринках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк В.М. Напрями розвитку виробництва олійних культур в Україні // Економіка АПК. – 1999.-№10.-С.76-82.
2. Побережна А.А. Світове виробництво та ринок соняшнику // Економіка АПК. – 2002.-№4.-С.102-105.